

Панҷара - тиреза - килкин

Ношир: Ҳайати тадрукоти Санаи интишор: 1 Январ, 2017 - 11:11

Се истилоҳ дар се кишвари ҳамзабон.

Имрӯз дар забони форсии Эрон, тоҷикӣ ва дари Афғонистон ба таври мустақил аз вожаҳои мутародифи «панҷара», «тиреза» ва «килкин» истифода мешавад. Ин се вожа дар баёни чунин як мафҳуми муштарак яке аз вижагиҳои форсии муосир, тоҷикӣ ва дарӣ дар се ҳавзаи забонӣ ва се кишвари ҳамзабон ба шумор меравад.

Аз таърихи корбурди ин вожаҳо дар осори порсии дарӣ чунин бар меояд, ки аз ин гурӯҳ танҳо вожаи «панҷара», бинобар осор аз луғати бунёдии забони порсии дарӣ доништа мешавад ва он дар ин маъно дар забони форсии имрӯз низ мавриди истифода қарор дорад.

Акнун вижагиҳои ҳар кадоме аз ин вожаҳоро, бинобар корбурди онҳо дар форсӣ, тоҷикӣ ва дари Афғонистон ба таври мухтасар дарҷ менамоем.

Панҷара (پنجره). Ин вожа дар осори порсии дарӣ дар мисоли чанде аз фарҳангномаҳо бад-он маъност, ки дар форсии кунунӣ то ба имрӯз ба кор меравад. Яке аз чунин манобеъ ҳудуди 30 вожаест, ки муаллифи «Меъёри Ҷамолӣ» Шамси Фаҳрӣ аз «Луғати фурсӣ»-и Асадии Тусӣ ҳамчун вожаҳои маъруф мисол оварда ва «панҷара» низ ба ин гурӯҳ шомил мебошад [Ниг: Капранов 1964, 174].

Дар «Бурҳони қотеъ» таълифи Муҳаммад Ҳусайн бинни Халафи Табрез ӣ аз гунаи муҳаффафи он, яъне «панҷар» ба вазни «санҷар» низ ёд шуда, дар маънои «қафас» ҳам омадааст. (Бурҳони қотеъ, ҷ.1).

Дар иртибот ба «панҷара» мутобиқ ба тавзеҳоти фарҳангномаҳо ва шохид аз осор Деҳхудо дар «Луғатнома» тафсилотеро баён доштааст, ки фишурдаи он чунин аст: «Панҷара дариҷае бувад дар девор, ки берун нигаранд (Луғатномаи Асадӣ нусхаи Нахҷивонӣ). Он чи дар баъзе иморат мушаббак (Д.С. шабакадор; хона-хона) созанд (Ғиёс ул-луғот), дариҷае бувад мушаббак..., ҳарчи мушаббак бошад (Ғиёс ул-луғот). Тунукаи оҳанини пурсуроҳ... Қафас (Луғатномаи Мақомоти Ҳаририй).

Мисли панҷара, шабакадор, мушаббак, дариҷадор» (Луғатнома, ҷ.4). Дар «Луғатнома» аз Фарруҳӣ ва Носири Хусрав шохид оварда шудааст, ки ин далели корбурди ин вожа дар чунин маънӣ дар ҳавзаҳои забони Хуросону Мовароуннаҳр мебошад.

Мафҳуми русии «окно с решёткой» дар форсӣ ба ибораи «панҷарайи мушаббак» маънӣ шудааст. [Галунов 1937]. Дар ҳама фарҳангҳои форсӣ дар баёни ин мафҳум танҳо ҳамин як вожаи «панҷара» истифода мешавад.

Дар забони форсии миёна дар баёни ин мафҳум вожаҳои rōzan ва rōz(b)ānag ба кор рафта, ки гунаи нахустин он (рӯзан/равзан) то ба имрӯз дар форсии Эрон, дари Афғонистон ва тоҷикӣ мавриди истифода қарор дорад. Дар фарҳангномаҳои куҳан навишти ин вожа дар расмилхати форсӣ روزن бо фатҳи аввал ва савум, яъне «равзан» муаррифӣ шуда, бунёди он дар забони авестой гаоша — мебошад. Аз ин ҷо «равзан» ба маънои «равзанаи боми хона», дар арабӣ ҳамчун иқтибоси эронӣ — روزن ва ҳар суроҳ ва шикофе, ки дар васати девори утоқ ва ҷуз он бошад — дариҷа маълум аст. Дар осори суғдӣ rwsp (rōšan) (8557) ба маънои «панҷ ара» (window) ба кор рафтааст [Gharib 1995]. Дар бораи таърихи rōzan/ravzan ниг.: [Bartholomae 1904, 1491-1492; Бурҳони қотеъ, поварақи Муҳаммад Муин, ҷ.2, с.972-973].

Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» дар алифбои лотин (соли 1933-1934) вожаҳои русии «окно; окошко» бо вожаҳои «панҷара» ва «тиреза» маънӣ шудаанд. Ҳамчунон ки мебинем, дар ин фарҳанг вожаи «панҷара» дар ҷойи аввал ва мутародифи он- «тиреза» дар ҷойи дувум қарор дода шудааст. Дар чунин тартиб овардани ин ду вожа дар фарҳанг бад-он маъност, ки вожаи

«панҷара» дар забони меъёр бар муродифи он, яъне «тиреза» бартарӣ дорад. Вожаи «панҷара» дар ин маънӣ дар фарҳангҳои тоҷикӣ баъдан дар маънои дигар, яъне «решётка»-и русӣ ба кор рафта, дар маънои «окно» истилоҳи «тиреза» мавриди истифода қарор дода шудааст.

Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ»-и соли 1949 истилоҳи «панҷара» дар маънои «окно»-и русӣ хориҷ ва дар баёни ин вожаи русӣ «тироза» ва «дарича» оварда шудааст. Аммо «панҷара» дар ин луғат танҳо ба маънои «решётка» сабт гардидааст. Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ»-и соли 1985 ҳамин шарҳи «Луғати русӣ-тоҷикӣ»-и соли 1949 айнан такрор шудааст. Ҳамчунон ки мебинем, мавриди истифода қарор гирифтани «тиреза» ва хориҷ гардидани истилоҳи куҳани «панҷара», ки собиқаи тӯлонии хаттӣ дорад, ба луғати соли 1949 иртибот мегирад.

Тиреза (تيريه). Ин вожа ҳанӯз дар қарни XIX дар «Фарҳанги русӣ ба форсӣ» таълифи В.Наливкин, ки бар асоси вожагони мутадовил дар гӯишҳои кишвари Туркистон таҳия шудааст, дар шакли «тироза» (تيرازه) бо муродифоти «дарича» (چه دري) «равзан» (روزن) ва «равзана» (ه روزن) дар шарҳи вожаи русии «окно» ба кор рафтааст. [Наливкин 1888].

Ҳамчунон ки аз навишти ин вожа дар «Фарҳанги русӣ ба форсӣ» таълифи

В.Наливкин дар шакли تيرازه бар меояд, дар Туркистон вожаи мазкур дар чунин савтиёт маъруф будааст. Агар навишти форсии «тироза» ҳамчун шакли меъёр барои он замон маънӣ шавад, пас гунаҳои тоҷикии «тиреза» ва туркӣ-ӯзбекии «дераза» бояд шаклҳои муҳаффафи «тироза» маънӣ шавад. Дар фарҳангҳои дузабонаи русӣ — ӯзбекӣ, ӯзбекӣ — русӣ ва ӯзбекӣ ба форсӣ ҳама ҷо вожаи «дераза» ба кор рафтааст [Русско - узбекский словарь, 1954; Узбекско - русский словарь, 1959; Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 1981; Фарҳанги узбакӣ ба форсӣ, 1386].

Бояд тазакурр дод, ки аз бунёди ин вожа, яъне «тироза» (дар навишти форсӣ تيرازه) дар забони тоҷикӣ «тиреза» бо тафовути овойи «о» ва «е» дар ҳиҷои дувум ва дар ӯзбекӣ «дераза» (deraza) бо табдили t ба d дар оғози ин вожа ва таҳаввулоти дохилии овойи шаклҳои маҳаллии он дар забонҳои тоҷикӣ ва туркӣ бар асоси савтиёти ин забонҳо устувор гардидааст, ки аз ин шаклҳо гунаи тоҷикии «тиреза» ба асли навишти форсӣ мутобиқат дорад.

Гунаи овоии «т» дар тоҷикӣ (тиреза) ва «д» дар забонҳои туркӣ (дераза) бар асоси қоидаи табдили «т» ва «д» дар оғози чанде аз вожаҳои муштарак дар забонҳои эронӣ ва туркӣ сурат гирифтааст. Ба таври намуна: dāya=tāya «доя», tenj= denj «тенҷ», tukma=dugma «тукма», tušak = dušak «бистари хоб», tavuš = davuš «овоз, садо» ва ғайра.

Килкин (کین ک). Ин вожа дар забони дари Афғонистон иқтибоси ҳиндӣ буда, дар ин ҳавзаи забони порсии дарӣ ё форсӣ дар баробари теъдод аз вожагону истилоҳоти ҳиндӣ, ки дар гӯишҳои ин минтақа корбурди вижа доранд, истифода мешавад. Муқоиса шавад: дар пашту кәркәй [Лебедев, Яцевич, Конаровский 1983].

Ҳамчунон ки аз шарҳи ин се вожа дар се манотиқи таърихии густариши забони порсии дарӣ бар меояд, ин се истилоҳи вижаи як мафҳуми муштарак дар форсӣ, тоҷикӣ ва дари Афғонистон ба истилоҳи гуногун мавриди истифода қарор доранд. Таҳаввулоти ин мафҳум бо дар назар гирифтани давраҳои таърихии забони порсии дарӣ дар мисоли ҳавзаҳои забонӣ дар се кишвари ҳамзабони Эрон, Тоҷикистон ва Афғонистон чунин хулоса мешавад:

1. Корбурди истилоҳи муштарак «рӯзан/равзан» бар асоси осори се давраи таърихии забони порсии дарӣ (форсӣ, тоҷикӣ ва дари Афғонистон) дар сарзаминҳои густариши ин забон.

Ба кор бурдани истилоҳи «панҷара» дар форсӣ.

Истифодаи вожаи аз нигоҳи пайдоиш ношинохтаи «тироза» дар манотиқи Осиёи Миёна ва гунаҳои маҳаллии он дар забонҳои тоҷикӣ ва ӯзбекӣ.

Мавриди истифода қарор гирифтани вожаи ҳиндӣ «килкин» бар ивази баробариҳои форсии он дар Афғонистон.

Фехристи манобеъ

Бурҳони қотеъ. Таълифи Муҳаммад Ҳусайн бинни Халафи Табрэзӣ, мутахаллис ба Бурҳон. Бо эҳтимомӣ доктор Муҳаммад Муин, ҷ. аввал. Техрон, 1342.

Галунов Р.А. Русско-персидский словарь.-Москва, 1937.

Капранов В.А. «Луғати фурс» Асади тусӣ и его место в истории таджикской (фарси) лексикографии. -Душанбе, 1964.

Лебедев К.А., Яцевич Л.С., Конаровский М.А. Русско-пушту-дари словарь. -Москва, 1983.

Луғати русӣ-тоҷикӣ. Ҳайати таҳририя: С.Айнӣ, С.Р.Алӣ зода, Алӣ

Исмоил-зода, Раҳим Ҳошим ва Муҳаммадҷон Юсуфӣ. -Сталинобод, 19331934.

Луғати русӣ-тоҷикӣ. (Зери таҳрири А.П.Дехотӣ ва Н.Н.Ершов). -Москва -Сталинобод, 1949.

Луғати русӣ-тоҷикӣ. (Зери таҳрири М. Осимӣ). -Москва, 1985.

Луғатномаи Деҳхудо. Чилди 4. -Техрон, 1377.

Наливкин В. Русско -персидский словарь. Обще-употребительных слов по наречиям Туркестанского края. -Казан, 1888.

Ўзбекско-русский словарь. -Москва, 1959

Ўзбек тилининг изоҳли луғати.-Москва, 1981.

Фарҳанги узбакӣ ба форсӣ. Муаллифон: Муҳаммад Ҳалим Ёрақин, Шафиқа Ёрақин.-Техрон, 1386.

Bartholomae Ch. Altiranisches Wörterbuch. -Strassburg, 1904.

Gharib B. Sogdian Dictionary (Sogdian — Persian -English).-Tehran, 1995.

MacKenzie D.N. A concise Pahlavi Dictionary. -London, 1971.

Д.Саймиддинов

Баҳодиҳии муҳтаво: 1

Баҳои миёна: 1 (1 овоз)

Категория:

- [Мақолаҳо](#) [1]
- [Фаъолият](#) [2]

Манбаъ::<https://istilohot.tj/tg/content/panchara-tireza-kilkin?mini=2025-11>

Пайвандҳо

[1] <https://istilohot.tj/tg/category/%D0%BC%D0%B0%D2%9B%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D2%B3%D0%BE> [2] <https://istilohot.tj/tg/category/%D1%84%D0%B0%D1%8A%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%8F%D1%82>